

РЯБІНІНА Ірина Миколаївна,

канд. філол. наук, доцент,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID ID: 0000-0002-4170-654X

ЛИСЕНКО Наталія Василівна,

канд. філол. наук, доцент,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID ID: 0000-0002-4170-654X

ІВАНІЛОВА Аліна Володимирівна,

студентка,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID ID: 0000-0002-4136-4260

Україна

ГЕРМАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: БАГАТОРІВНЕВИЙ ПРОЦЕС ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ

Запозичення слів притаманні будь-якій мові та є свідченням її життєздатності. Природно, що лінгвісти цікавляться етимологією запозичень у словниковому складі тієї чи іншої мови. Невизначеність меж мовних словників зумовлена безперервністю її розвитку, постійною плинністю та мінливістю, додаванням нових слів і втратою застарілих.

Сучасна українська мова має високий рівень запозичень із німецької лексики. Це пояснюється тим, що мова подібна до живого організму, вона народжується, росте, розвивається, частково мігрує, поповнюється, та зрештою застаріває. Відносна хронологія пов'язана з поступовим розширенням відносин України з окремими країнами чи народами. Завдяки зміцненню міжнародних зв'язків відбувається інтернаціоналізація певної частини лексичного складу тих чи інших мов

Історичне вивчення іншомовних запозичень у сучасній українській літературній мові залишається одним із найважливіших завдань у галузі українського мовознавства. Українська мова завжди була відкритою до нових слів, а також до засвоєння та адаптування чужомовної лексики. Зростання українсько-німецьких контактів, як у сфері бізнесу чи туризму, так і в освітніх програмах, створює потребу в знанні німецької мови, а також розумінні в українській мові власне германізмів. Це спричиняє покращення комунікації, сприяє культурному розумінню, а також успішній взаємодії між народами двох країн. Вивчення іншомовних запо-

зичень допомагає краще зрозуміти мовний світ, збагатити знання про мову та культуру іншого народу. Цій темі присвячено значну кількість статей, авторефератів, монографій тощо. Проте, на нашу думку, додаткове опрацювання питання іншомовних запозичень з німецької мови в прикладному аспекті не буде зайвим.

Лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники виникнення слів іншомовного походження є предметом дослідження лінгвістів протягом багатьох років. Питання про причини запозичень з однієї мови в іншу здавна цікавило мовознавців. Вони описані в дослідженнях вітчизняних фахівців, таких як І. Огієнко, О. Потебня, В. Сімонок, В. Горобець, М. Кочерган, М. Жовтобрюх та ін. зазначимо, що Л. Крисін приділяє увагу власне лінгвальним причинам запозичень й пов'язує їх з наступними факторами: 1) назва для нового явища; 2) потреба в уточненні конкретного поняття; 3) розрізнення концептуально близьких тверджень; 3) поняття в конкретній сфері; 4) тенденція до заміни застарілих словосполучень; 5) закріплення в мові запозичень, об'єднаних у лексичний ряд. В. Сімонок стверджує, що в процесі запозичення відбувається взаємодія між зовнішніми та внутрішніми мовними факторами. У зв'язку з цим дослідниця виокремлює два типи запозичень – екстралінгвальні (зовнішні) та інтралінгвальні (внутрішні). До зовнішніх належать: політичні, економічні, релігійні та культурні зв'язки між народами. До внутрішніх належать необхідність уточнення або деталізації відповідних понять, а також з'ясування значення вже існуючих слів. Професорка зазначає, що можливими причинами запозичень є домінування однієї мови в певній галузі або її престиж у духовному, літературному чи науковому житті.

Отже, для входження іншомовних слів до системи мови-реципієнта потрібні такі умови: 1) передача конкретного слова графічними та фонетичними засобами; 2) співвіднесеність з класами й категоріями мови-реципієнта; 3) фонетичне засвоєння цього слова; 4) граматичний розвиток слова; 5) словотворча активність; 6) регулярне вживання. Адаптуючись до мови-реципієнта, запозичення збагачували словниковий запас і посідали одне з провідних місць. Серед причин розповсюдження запозичень мовознавці звертають увагу на розширення комунікацій, послаблення цензури та віддаленість від мови минулого. І навіть на сьогоднішній день у лексичному складі української мови існує чимало германізмів.

І. Огієнко вважав, що ознаки запозиченої лексики полягають не лише в часі запозичення, а й у ступені поширення в лексиці мови-ре-

ципієнта. У 1915 році дослідник звернув увагу до іншомовних запозичень, поділивши їх на три окремі групи: 1) іншомовні елементи, що були запозичені здавна та цілком засвоєні в мові-реципієнті: вишня – [wihsila]; молоко – [meluk]; князь – [kuningaz]; 2) суто іноземні слова, що часто вживаються в лексиці української мови: солдат – [Soldat]; гімназія – [Gymnasium]; кварц – [Quarz]; 3) варваризми – суто іноземні слова, що нечасто вживаються та легко замінюються українськими відповідниками: індустрія – [Industrie] – промисловість; карта – [Karte] – мапа; феномен – [Phänomen] – явище.

Однак найпомітнішою є концепція мовознавця Д. Лотте, який визначив основні критерії віднесення кожного слова до «чужих» (тобто іноземних), що не асимілювалися ні фонетично, ні морфологічно, та «своїх», що або вже були в мові, або закріпилися в певній формі. Д. Лотте також поділяє запозичення на три основні критерії: ступінь відповідності звукової структури слова загальноприйнятій звуковій структурі відповідної мови; наскільки морфологічна форма та окремі афікси гармоніюють із складом мови в цілому; чи має аналізоване слово похідні.

За тематичними групами германізми можна поділити на такі: 1. Військова лексика: гетьман – [Hetman], комісар – [Kommissar], муштра – [Muster], варта – [Warte], вахта – [Wache], спис – [Spieß], фельдфебель – [Feldwebel]; 2. Виробнича лексика: будівництво: бровар – [Brauer], кошт – [Koste], майстер – [Meister], бляха – [Blech], варцаб – [Wurfzabel], клеувати – [Klossen], шуфля – [Schaufel]; столярство: гвинт – [Gewinde], льондина – [Langwage], рама – [Rahmen], цімерман – [Zimmermann]; слюсарство: триб – [Trieb], шина – [Schiene], рашпель – [Raspel]; лісорубство: гонги – [Gang], філюнок – [Fällung], шпера – [Sperre]; 3. Політичні поняття: герб – [Erbe]. 4. Суспільні поняття: гвалт – [Gewalt], ладунок – [Ladung], маршрут – [Marschrout]. 5. Побутова лексика: дах – [Dach], кухоль – [Küefel], ліхтар – [Leuchter], друшляк – [Durchschlag], фляшка – [Flasche], шухляда – [Schublade], шнурки – [Schnur]. 6. Назви якостей: барва – [Varwe], гарт – [Hart], фпаєр – [Freier], шваєр – [Schwager]. 7. Назви одягу: бюстгальтер – [Brusthalter], брусля – [Brustlatz], камаші – [Gamaschen], масля – [Masche], фартух – [Vortuch], шарф – [Schärpe]. 8. Кулінарія: вафлі – [Waffel], гуляш – [Gulasch], крендель – [Kringel], поташ – [Pottasche], картопля – [Kartoffel], смалець – [Smalz], шкварка – [Schwarte]. 9. Торівля: борг – [Borg], бурштин – [Bernstein], ляда – [Lade], юргельт – [Jahrgeld]. 10. Медичні назви: інфекція – [Infektion], діагноз –

[Diagnose], бронхіт – [Bronche], аспірін – [Aspirin]. 11. Сільське господарство: апшлаг – [Abschlag], бендуг – [Bindwagen], компост – [Kompost], дишель – [Dichsel], мандебурка – [Magdeburger], ташка – [Tasche]. Ці слова стали частиною лексики української мови та використовуються в повсякденному житті.

Отже, запозичення розглядаються як певною мірою цілісна лексична одиниця, адаптована до мовної системи. Важливою ознакою входу іншомовного слова до мови-реципієнта є регулярне та інтенсивне використання запозиченого слова. Це явище простежується як у різних стилях мовлення, так і в текстах письменників, спілкуванні представників різних угруповань і навіть різних поколінь. Крім цього, причинами закріплення нового слова в мові є виникнення від запозиченого слова похідних; заміна кількаслівних виразів більш короткими поняттями; прагнення до новизни; вплив культури іншої країни; престиж іноземних мов тощо. В українській мові германізми посідають далеко не останню роль. Вони сприяють урізноманітненню й виразності української мови, а також є одним із важливих джерел збагачення її лексичного складу.

Упродовж багатьох років мовознавці дискутували щодо доцільності чи недоцільності іншомовних запозичень. Їхній статус, особливості лексичних значень, функціонування, а також теоретичні й практичні проблеми поставали перед дослідниками. Чимало вчених розглядали ці питання, зокрема А. Булик, Ю. Жлуктенко, В. Журавльов, Л. Крисін, Т. Линник, В. Русанівський, В. Сімонок та інші. У працях дослідників багато уваги приділено кількісному та якісному оновленню словникового складу мови, адаптації іншомовної лексики, змінам у лексико-семантичній системі мови, внутрішньомовним динамічним процесам тощо.

Видатні громадські діячі завжди по-різному ставилися до цього міжмовного явища, і якщо одні (Д. Баранник, Я. Битківська, О. Стишов та ін.) вважали запозичення доволі природнім процесом, то інші – І. Нечуй-Левицький, А. Кримський, Б. Грінченко, – навпаки, виступали за чистоту мови, вважаючи запозичення порушенням стабільності й самобутності української мови.

Беручи до уваги думку І. Нечуя-Левицького, неможливо не погодитися з письменником, котрий уважав доцільним використання іншомовних запозичень лише в тому випадку, якщо в мові-реципієнті відсутнє слово на позначання того чи іншого явища. Прикладом українських від-

повідників можуть бути слова: *амбіція* – прагнення, *інертний* – млявий, *ініціатива* – почин, *корегувати* – виправляти, *локальний* – місцевий, *нотатка* – запис тощо. У подібних випадках вживання іншомовних слів зовсім не виправдано. І. Огієнко зазначав, щ запозичення є суто іноземними словами, які вживаються в українській мові дуже часто, унаслідок чого вони набули у нас право громадянства та проникли навіть у народну мову, а також дотримувався генетико-хронологічного аналізу іншомовних запозичень.

Доцільне використання іншомовних запозичень полягає у збереженні балансу між збагаченням української мови та збереження її ідентичності. А отже, можна запропонувати наступні аспекти правильного використання германізмів, як сфера використання: запозичення з німецької мови найчастіше зустрічаються у галузях техніки, науки, медицини, мистецтва та ін.; послідовність: при використанні германізмів важливо дотримуватися граматичних норм української мови; різноманітність: зловживання германізмів може призвести до надмірного впливу іншомовних слів на мову-реципієнта.

Отже, використання іншомовних слів в українській мові є доволі неоднозначним явищем. Вживання невеликої кількості запозичень не є чимось негативним, бо не кожне слово має свій український відповідник. Особливо це простежується в офіційно-діловому та наукових стилях мовлення, а також у політиці, медицині, спорті та ін. (це такі слова як: адреса, банк, катетер, президент, телеграма, фельдшер, хірург тощо). Але якщо запозичене слово можливо не лише замінити, але й підібрати декілька синонімів до нього, у такому разі використання іншомовного варіанту абсолютно не є доцільним. Правильне використання германізмів в українській мові допомагає підтримувати баланс, уникати надмірного впливу на мову-реципієнта, а також зберегти розмаїття української лексики. І тут ми погоджуємось з твердженням І. Лосева, який зазначає, що запозичення не тільки зі споріднених, а навіть із зовсім чужих культур не шкодять, але перевищення міри корисного запозичення призводить до розчинення однієї культури в іншій, до асиміляції, до цілковитої втрати духовного суверенітету культури.